

Țoiu

EDITURA
ART

CONSTANTIN ȚOIU

GALERIA
CU VIȚĂ SĂLBATICĂ

Prefață de Nicoleta Sălcudeanu

JURNALUL
NATIONAL
București, 2011

veritabilă *histoire en miettes* a României moderne. De altfel, scriitorului i s-a atribuit statutul de „prim autor de proză retro din comunism” (Eugen Negrici). Numai că romancierul evită asumarea unui punct de vedere neechivoc (în sens subversiv) asupra evenimentelor, fapt atestat mai ales prin trei procedee concurente. E vorba mai întâi de marginalitatea specială a protagoniștilor: ei nu sunt exponenți ai unor categorii marginale, care să chesționeze, din perspectiva propriului grup, legitimitatea perspectivei „oficiale” asupra istoriei, ci sunt marginali în cadrul propriilor colectivități marginale, sunt eterne excepții, marcate printr-un deficit (sau excedent) în ordinea fizică, morală sau intelectuală. În al doilea rând, sintaxa narativă este grevată de un repertoriu redus de funcții, organizate sub forma unui cuplu de roluri: erou–martor, maestru–discipol, model–copie ș.a.; rolurile sunt însă interșanjabile, ele putând fi asumate, simultan sau succesiv, de un personaj sau de altul. Altă particularitate este ambiguitatea funciară a discursului, care funcționează ca o armă cu două tăișuri și, prin aceasta, face greu de precizat dacă miturile, parabolele și „șopârlele” vizează cadrul sau doar „cazul” narațiunii; de asemenea, deplasarea sistematică a poveștii spre actul povestirii (concretizată prin multiplicarea naratorilor și acompaniată de recursul frecvent la procedee livești și autospeculare) e interpretabilă ca o aluzie la proliferarea sistematică a minciunii în perioada comunistă („Arma mea favorită a fost întotdeauna minciuna” – declară un narator) sau doar ca o mărturie a agnosticismului derivat din caracterul fatalmente fictiv a ceea ce se numește „realitate”. În orice caz, amfibologia generalizată se plătește, în cazul lui Constantin Țoiu, prin anumite situații și psihologii neverosimile, prin carențe în planul motivațiilor și al economiei narative, ca și printr-o reducere voluntară a impactului politic al romanelor. Însă tot ea reprezintă un câștig indubitabil sub raport literar: dramatizând funcționarea mecanismelor ideologice indiferent de aria lor de aplicație, ambiguitatea împiedică romanele să devină un simplu pamflet politic, permițându-le, grație reflecției asupra caracterului deopotrivă ciclic și haotic al istoriei, recontextualizări de durată. [...] Romanul este îmbibat de simboluri ale diluviului istoric, ce pot fi repetate încă de la intrarea în scenă a personajului [...], pentru a se vărsa în finalul ce aduce, laolaltă cu prospecțiile în „viitorul luminos” din anii '60, sugestia factice a izbăvirii [...].

Andrei TERIAN, „Țoiu, Constantin”, în *Dicționarul General al Literaturii Române*, coordonator general Eugen Simion, vol. VII: Ț–Z, Editura Univers Enciclopedic, București, 2009, pp. 42–43

CUPRINS

Cronologie	7
<i>Elogiu tramvaiului 26 și suavelor săi călători</i> (prefață de Nicoleta Sălcudeanu)	15

GALERIA CU VIȚĂ SĂLBATICĂ

Capitolul I	27
Capitolul II	44
Capitolul III	63
Capitolul IV	82
Capitolul V	106
Capitolul VI	123
Capitolul VII	142
Capitolul VIII	159
Capitolul IX	192
Capitolul X	215
Capitolul XI	245
Capitolul XII	276
Capitolul XIII	306
Capitolul XIV	357
Epilog	397
<i>Constantin Țoiu despre Galeria cu viță sălbatică</i>	409
<i>Referințe critice</i>	412

CAPITOLUL I

Prin anii cincizeci, Chiril începuse să se refere din ce în ce mai des, în discuțiile lui, la Hary Brummer, un bătrân evreu anticar, om de spirit și cu multe relații. El nici nu mai putea stabili precis în ce zi anume și cum îl cunoscuse. Nu se petrecuse nimic extraordinar în acea primă a lor întâlnire. Nimic memorabil, în afara senzației că un astfel de om, lui, până atunci, îi lipsise. Pe urmă, despre câte un astfel de ins, necesar, zici, tu însuși mirat: parcă-l cunosc de când lumea...

Acest Hary Brummer făcuse vâlvă înainte de război tipărend în pragul unui revelion un almanah scandalos intitulat „Istoria veselă și completă a principalilor zei ai omenirii, de la origini până în prezent”. Era o broșură ieftină și plină de blasfemii, menită să distreze lumea în tren, în vacanțe, și care avusese la vremea ei un succes de pomină. Biografiile zeităților, pline de intrigi omeneste, de ambiții și de extravagante erau comentate cu haz și umor în această lucrare ușuratică, foarte pe placul cititorilor, mai ales când ei constată că o credință ce i-a ținut pe alți semeni de-ai lor, din trecut, la respect, se dovedește a fi o farsă bună de azvârlit în abisul râsului popular. Când lumea râde – zicea Brummer – e semn bun! Înseamnă că lumea a mers mai departe!... Atunci, dând lovitura cu „Almanahul” lui libertin și câștigând o importantă sumă de bani, reușise el să cumpere cea mai mare anticărie din București, ani de zile râvnită. Aici îl cunoscuse Chiril pe anticar, prin 1952... Era o clădire rotundă și îndesată, ca o bazilică, așezată în mijlocul pieței unde pe timpuri se ridica edificiul unui cotidian de mare tiraj: „al micilor intelectuali, eterni, oricât de mici și orice s-ar zice”, cum spunea tot bătrânul, ironic, lipsit de orice pietate și al cărui cap extrem de agil ieșise teafăr și la fel de tăios și de bine înarmat dintre mormanele de idei ruginite și de sfărâmături ale istoriei.

Anticăria aceasta a lui rotundă, solidă, gheboasă, avea șase intrări. Număr apocaliptic anunțând monștri neterminați, neajunși

pe culmea impară a cifrei a șaptea, din a cărei divină asimetrie creaturile primesc impulsul viu, trebuincios mișcării lor spre desăvârșire. La intrare, scrisă pe ciment cu litere negre, o inscripție anume făcută, la comandă, când anticăria fusese preluată, îți atrăgea atenția: „Fie ca învățătura ta să nu întrecă faptele tale“. Prima dată, Chiril nu luase în seamă aceste cuvinte. El de obicei reacționa târziu. Pe urmă înțelesese maxima aleasă de Brummer. Asta, într-adevăr, ar fi trebuit s-o fi învățat încă înainte de a fi știut pe de rost *Tatăl nostru*. Ceva mai târziu, el încercase să comenteze: „Asta înseamnă că orice teorie...“, dar anticarul îl oprise numaidecât, mimând o enervare comică: „Ei, vezi cum ești? Ce nevoie ai să știe toți ce știi tu? Lasă – îl bătuse părintește pe umăr –, să fie alții deștepți, ce te costă? Numai cine nu-i sigur că-i deștept simte nevoia să explice tot timpul...“ – și-l zăpăcise cu o mulțime de sfaturi și de povețe.

Anticăria bătrânului îl indispucea pe Chiril din pricina înfățișării ei reci și lugubre, plus ușile acelea – șase! Ceva mai târziu, la această impresie neplăcută contribuisese și întâmplarea cu cele două camioane de cărți aparținând unui profesor universitar și descărcate într-o zi de sfârșit de noiembrie ploios pe trotuarul anticăriei, înalt cam de o palmă față de restul caldarâmului și înconjurând ca un brâu prăvălia. Bibliofilii, absorbiți în gândurile lor, se poticneau de regulă de acest brâu de beton cu mult înainte de a ajunge la scările propriu-zise. Din ziua aceea, începuse să-i spună în glumă Chiril dughenei pline de cărți rare *crematoriu*, crematoriul lui Brummer, în care ar fi intrat la rând ca la moară și înfrățite pe veci oasele a mii și mii de autori.

Trecuseră destui ani de când anticarul încetase să mai fie patron, dacă fusese vreodată. Fire de boem, înstărit ce-i drept, nepunând totuși preț pe bani, disprețuindu-i cu un calcul ce-i făcea să se lipească mereu de el ca o femeie respinsă, nu se știe cum ajunsese responsabil, din patron. Trecerea se făcuse fără zdruncinături sau pierderi financiare. „Merge și-așa“, părea că spune întreaga sa înfățișare voioasă de om harnic și întreprinzător. Comerțul se dă totdeauna după politică, zicea el, politica taie ori astupă părțile caravelor, n-ai ce-i face, pe urmă, mai zicea, cămilele care au rumegat liniștite pe loc, ingenuncheate o mie de ani, așteptând să lucească iar lumina Profetului, se ridică una câte una, mărețe, pe cele patru catarge ale lor de corăbii ale deșertului, reluându-și mersul

cuminte și resemnat. Erau ideile unui vechi și liberal fiu al pustiu-lui, ai cărui strămoși văzuseră, constataseră atâtea și în ale cărui pleoape roșii de iepure, mereu umflate, mereu bolnave, se ascundeau probabil încă multe fire de nisip – ori nisip, ori sare! una din două, precis, filosofa Brummer, văitându-se de conjunctivita lui și pretinzând că erau nopți când visa că trece Marea Roșie – asta, regulat, când mânca pește – al doilea în ordine după Moise, bălbăitul, cu toiagul grosolan de cedru izbind suprafața apei. Atunci văzduhul se umplea de stropii sărați, încremeniți în aer, cum ți s-ar așterne pe gene, în loc de zăpadă, un strat fin de sare de lux...

Ziua în care cele două camioane de cărți ale profesorului universitar opriseră lângă anticăria lui Brummer, Chiril o povestise cu multe amănunte, ca pe un eveniment extraordinar. El recunoscuse după aceea cu toată sinceritatea că, dacă ar fi fost singur, ar fi trecut cu vederea acest eveniment, însă reacția anticarului, isteria ce-l cuprinsese, comentariile și tot ce mai urmăse seara și noaptea până târziu umflaseră întâmplarea, grăbind idei, dând naștere unor sentimente a căror înțelegere cere de obicei un anume răgaz ca să le faci față cum se cuvine și cu întreaga putere a minții de a le primi senină și într-o ordine cât de cât logică...

Volumele scumpe, frumos legate în piele ale fostului profesor universitar așteptaseră multă vreme în ploaie pe trotuarul noroios. Brummer nu mai știa ce să facă cu ele și se agita speriat în jurul lor. În respectul lui sfânt pentru tot ce înseamnă o carte, asta era o mare suferință, era ca și cum el însuși ar fi fost tăvălit, gol sub mizerabila țărâială a ploii murdare. „Cine-i birocratul? Cine-i tâmpitul?“ striga el, topăind enervat între cărți – „Taci! strângea din dinți spre el Chiril, taci!“ Și, în mijlocul acelei aiureli, sosi cineva cu o geantă din care scoase un borderou gros, bătut la mașină cu panglică violetă, în două exemplare, pe unul încredințându-l anticarului, punându-l să semneze de primire, pe celălalt arătându-i-l doar, înainte de a-l vârî din nou în servietă, probabil cu gândul de a-l face pe Brummer să priceapă că orice șmecherie, orice încercare de sustragere a vreunei cărți, ori de înlocuire a uneia prin alta ar fi fost imediat cunoscută și sancționată.

Anticarul și Chiril, care se constituise pe loc într-un fel de ucenic benevol, se apucaseră de treabă cărând cărțile ude, aruncându-le pe toboganul de lemne în pivnița anticăriei, astfel încât ce

remarcase ulterior Chiril, faptul că volumele acelea de știință și filosofie arătau „ca niște grămezi de lemne gata tăiate“, comparația în sine adică, își pierduse tot înțelesul ei poetic, abstract, cărțile fiind, sau redevenind, prin simpla alunecare pe jgheabul căptușit cu tînchea, către interiorul beciului, chiar materia inertă, trunchiurile legănate odinioară de vânt, acum retezate, în vederea iernii, când trosnetele lor vesele din sobe compun povești atât de ciudate...

Noaptea, în pivniță, la lumina unui bec chior și a flăcării sfiorătoare ce o scotea lampa de benzină pe care Brummer o folosea în dublu scop, și pentru a spori la fața locului lumina, și pentru a zvânta copertile grele îmbrobonate de ploaia mărunță de afară, amândoi începuseră să trieze cărțile – ce mergea și ce nu. Era o activitate lipsită de orice criteriu; încă nu fusese pus la punct un serviciu special pentru astfel de treburi, toată răspunderea, până una-alta, căzând, neliniștitor de liberă, în acest prim act de selecție, pe umerii anticarului. „Frumos ne mai șade!“ bombănea Brummer, umblând încoace și încolo cu lampa lui de benzină, aceeași, Chiril pretindea că era aceeași pe care bătrânul o întrebuințase o dată spre a stărpi ploșnițele cuibărite în lemnăria casei lui mari din strada Olteni – Chiril o mânuise atunci, personal, îndreptând flacăra vâjitoare spre crăpăturile mobilelor mari și negre, cu scârba pe care nu o întrece decât satisfacția de a purifica drastic prin foc o colcăială imundă... iar Brummer, zăpăcit atunci, cum era și acum, cu biblioteca aceea scumpă picată pe capul lui din senin, ținând în mână același instrument zgomotos ce scotea o limbă roșie, violacee, îi spusese istorii nemaipomenite despre ploșnițe, despre vicleșnia lor gregară, cum nici lumina aprinsă în toiul nopții nu le alunga, nici ziaarele în care se învelise, fel de fel de tactici desperate, ci flacăra doar, dragă Chiril, „focul Gheenei voastre de goi... – voi cu focul, noi cu umorul!“ ... „Ei, poftim! se văicărea Brummer învârtindu-se înnebunit în pivnița plină de cărți, azvârlite într-o dezordine cumplită: John Stuart Mill, *Principii de psihologie...* *Sistem de logică...* ce facem noi cu asta?“ Chiril puneă câte o vorbă bună. Din când în când tresărea la auzul unor foșnete suspecte. Precis că erau șobolani. Dâmbovița nu era departe. „Bine, bine, ai să vezi tu!“ îl amenința Brummer în glumă, plin de praf, tușind, gâfâind bătrânește, mic, grăsuț, cu veșnicul său papion pleoștit, ce-i strângea gâtul, făcând să i se umfle în părți vinele, dar pe care în lume

nu și l-ar fi scos niciodată. Ochiul lui viu și pătrunzător, tineri încă la șaptezeci de ani, nu puteai să-i înfrunți ușor. Ei îți dădeau revelația propriului tău caracter, făcându-te să simți dacă acel „arc al demnității“ se mai afla încă la locul lui, bine întins, ori slăbise din cine știe ce motive: servituți, intimidări, atâtea și atâtea mici, mizere și fatale eroziuni... „Dignitas!“ făcea Hary în primele luni ale prieteniei sale cu Chiril. „Dignitas!“ anunța actoricește, înălțând arătătorul mâinii drepte în sus și lăsând în același timp capul în jos, strângând ușor din fălcile revărsate peste guler, când ceva nu era în regulă. Ca și cum, în orice problemă, de asta ar fi depins totul. Un lucru neglijabil parcă, de care te poți lipsi, de care oamenii chiar și răd uneori și care, iată, nu ajunge niciodată să fie estimat la adevăratul său preț. Aceste reflecții grave erau totdeauna păstrate cu grijă în învelișul unor relații de pură amicalitate pusă pe flecăreli, convenție pe care Chiril, oricât de lipsit de umor ar fi fost el, se străduia s-o respecte. Astfel încât și acum, triind cărțile profesorului universitar (Brummer îl cunoscuse personal), operația aceea a lor începută în pivnița anticăriei pe la orele șapte seara, o seară sumbră și friguroasă de noiembrie, devenea aproape un joc, o comedie, al cărei rol principal îl deținea, cu verva lui de septuagenar, Brummer. Chiril pleda pentru o carte sau alta, ca un veritabil avocat. Anticarul îl asculta concentrat, cu papionul dus într-o parte, de atâtea aplecări și eforturi, apoi se făcea că acceptă, că-i face un hatâr, așezând cartea, cu mimica omului care n-are încotro, în partea pozitivă a realității: un teanc de volume destul de modest. O neliniște însă se furișase în ei, chiar și lăsându-se pradă acestui joc ironic al lor de a hotărî, provizoriu, ce era rău și ce era bine, în toată acea impunătoare bibliotecă înghesuită în beci; bine sau rău față de un funcționar închipuit, căruia ar fi trebuit să-i fie înfățișate în cele din urmă roadele muncii lor, atât de plină de răspundere. Neliniștea, probabil, plus oboseala celor două ceasuri de lucru, la subsol, în atmosfera viciată de gazele arse ale lămpii de benzină care funcționase tot timpul, îl făcură la un moment dat pe Brummer să exclame sincer, cu un accent retrețit de cine știe ce strat adânc al zburcimatei experiențe trăite de ai lui, o tânguie și dulce, și comică, de târg moldovenesc: „Oi, oi, baiete (cu un „a“ pur), să vezi tu acum se perioadă înșepe!“ – cuvinte pe care, într-una din zilele următoare, Chiril avea să le repete în fața Galeriei, foarte bine dispus, ca

și cum ar fi venit cu o veste formidabilă, silindu-se să dea cuvintelor accentul anticarului, ceea ce, în pronunția lui, totdeauna cultă, corectă, suna bizar, în orice caz, ca o frază ce trebuia neapărat tradusă. „Shakespeare! poftim!” exclamase istovit Brummer pe la orele zece, stivuiind volumele, sub veghea becului chior spânzurat de tavanul beciului (benzina din lampă se terminase), tavan străbătut de grinzi groase dispuse în toate direcțiile, pentru a întări rezistența dușumelii de sus apăsată de povara mărfii lui anticărești – „după plumb, pe una din scările densității pe care mi-am permis s-o stabilesc eu, spusese odată bătrânul, la «Vizuina cu hoți», cel mai greu cântăresc cărțile, eu am avut de-a face cu ele, am fost hamalul lor o viață întreagă!” Se oprise iarăși din munca aceea silnică, surprins că printre atâtea opere de știință și filosofie se strecurase și o carte de literatură. Se apropie cu ea în mână de becul prăfuit, călcând cu grijă printre cărți, și un timp rămase astfel, incredibil de scund și de tânăr, citind fără ochelari, cu brațul mult întins. Era o ediție grea în unsprezece tomuri tipărite pe două coloane, adunate la un loc între copertile îmbrăcate într-o pânză de culoarea zmeurei, cu portretul autorului, stanțat, o efigie aurie încadrată de o eșarfă, ca tablourile cu rama ovală ale anonimilor flamanzi și pe care scria – deviză pe care Brummer o citi anevoie, dar cu mândrie: „1564. Non Sanz Droict. 1616” – apoi, cu un glas mai încet și mai jos, ca pentru el, care cunoștea marile edituri europene, cu unele întreținând o corespondență profesională, silabisise fermecat: „*The Shakespeare Head Press Odhams Press LTD and Basil Blackwell MCMLVII. 1957!*” exclamă anticarul, mirat. Asta a apărut chiar anul ăsta!” se întoarse el uimit spre Chiril, care îl asculta din partea slab luminată a beciului – uimit de traiectoria scurtă și de destinul absurd al acelui exemplar, „închipuie-ți că a apărut anul ăsta!” repetă Brummer, nerevenindu-și, parcă ar fi fost vorba de o ediție princeps scoasă cu secole în urmă. „Ce știi tu pe dinafară din Shakespeare?” își interogă anticarul ucenicul, de la distanța la care se afla. „A fi sau a nu fi...” dădu din umeri modest acesta. Brummer râse. „Numai atât?” Chiril nu răspunse. „Eu știu, reluă anticarul, adică *mai* știu trei, în ultima vreme ținerea de minte mă lasă”, și, cu capul în jos, strângând volumul la piept cu amândouă mâinile ca pe o evanghelie, se gândi, căută în memorie... „A, primul! se învioră el subit, și cită o frază din *Iuliu Cezar*: Bun, făcu,

mulțumit că își adusese aminte. Al doilea. Stai... stai puțin... și înălțase capul, clipind des din ochi, schimbându-și poziția, ținând de astă dată volumul masiv sub braț, ca pe un dosar. *Coriolan!* anunță, ca și cum s-ar fi pregătit să recite o poezie, și recită cu mult zel: *Flacăra alungă flacăra, cuiul pe cui scoate, rangurile sub ranguri se surpă, forța prin forță pier.* Ce zici... ai? Ce zici?! se agita fericit, cu papionul răsucit, ajuns acum, nu se știe cum, în poziția lui normală... *Rangurile sub ranguri se surpă...*” repetă râind cuvintele, cu o imensă încântare. Brummer era pornit. Chiril însă, din semiumbra în care ședea, îi aduse aminte: „Și al treilea?”... Anticarul uitase. Al treilea..., da, care era al treilea... – făcea cu ochii pe sus, privind tavanul grosolan străbătut de bârne puternice. „Habar n-am, recunosc, uite, zău dacă-mi mai aduc aminte!” Chiril se uită la el cu încordare, ca și cum ar fi vrut să stimuleze memoria bătrânului, ce dădea semne de uzură. Văzând că pe fața lui nu apărea nicio lumină, îi suflă ca un profesor indulgent: „*Noi... suntem... în ordine...*” și se opri, încurajându-l din ochi. Efectul se arătă imediat: „...*mai ales când suntem în dezordine!*” aproape că explodă Brummer. Cum să nu, vorbele lui Jack Cade, domnule, răsculatul plebeu din *Henric al VI-lea...* un nihilist... un anarhist modern, domnule!” Anticarul se apropie recunoscător de ucenicul său improvizat, nemaiferind de astă dată cărțile. El păși de-a dreptul peste ele cu efortul și neregularitatea de mișcare pe care le-a avea suind pieptiș o colină în timpul unui asalt decisiv, îi puse mâna pe umăr lui Chiril, apăsându-l în jos cu o forță neașteptată pentru brațul său de om în vârstă, dându-i această acoladă jovială ca pe un câmp de bălăie semănat cu muribunzi. „Dar de unde știai tu?... – se minuna el – cum de știi tu deviza golanului aluia de Jack Cade?” și îl privi drept în față, plin de admirație. Chiril îi reaminti: din ziua când el îl dusesese prima dată să-i cunoască pe cei de la „Vizuina cu hoți” – *Le repaire des voyous*, cum îi zicea Praxiteea, stăpâna salonului, despre care anticarul afirmase că era o doamnă foarte inteligentă și distinsă ce greșise secolul, locul ei adevărat fiind în „al optsprezecelea”. De față era și prietenul său – Hary pesemne se zaharisise de tot dacă uitase de Cavadia –, domnul Pavel... sau Puiu, scriitorul Puiu Cavadia, răsfățatul amfitrionului. Se discuta despre Cartagina, cum o araseră cu plugul romanii, iar Chiril îi aduse aminte lui Brummer că și atunci se lăsase o mare